

א. רפואה שלעולם לא נעשית על ידי סמנים:

שבת סו: "אמר אבין בר הונא... בשבתא - שפיר דמי" ורש"י שם; עבודה זרה כח: "אמר רבה בר זוטרא... אבל לא בסם"; רמב"ם שבת פכ"א הלכה ל"א.
שבת מ: "תנו רבנן מתחמם אדם... מפני הסכנה"; רש"י; תוס' ד"ה ובלבד שלא יביא; שר"ע שכ"ו, ו, ומ"ב שם; שר"ת מנחת יצחק ח"ה סימן ל"ב "אמנם עדיין יש דברים בגו... או דפליגו במציאות וס"ל שעושיין גם בסמנים".
שר"ע שכ"ח, מ' ומ"ג - טור ובית יוסף, שר"ע ונו"כ, מ"ב ובה"ל; ב"ח שכ"ח אות יח.
התעמלות בשבת: משנה שבת קמז. "סכין... ולא מתגררין"; רש"י שם; רמב"ם פכ"א הכ"ח; שר"ע שכ"ח, מב; ט"ז ס"ק כח; שלטי הגיבורים על הרי"ף (סב: באלפס אות ב); שש"כ ט"ז, הערה קו (ושלחן שלמה, שכ"ח הע' קי).
בה"ל שכ"ח מב ד"ה כדי שייגע; שר"ע שכ"ח מג, ומ"ב שם (הובא לעיל).
קרית מלך רב על הרמב"ם (פ"ב ה"י).

ב. "לא ניכר" - וערבוב תרופה באוכל: שבת קח: "אמר מר עוקבא אמר שמואל שורה אדם קילורין... מכל קילורין שבעולם"; רש"י שם; שר"ע שכ"ח, כא ונו"כ; שר"ת אגרות משה אר"ח ח"ב, פ"ו; שלחן שלמה שכ"ח, כא.
ג. מניעת החמרה שכ"ח, כג, כט (ועיינו גם במקורות של הסעיף הבא).
ד. דבר שאינם נחשבים כרפואה: תוספתא שבת פ"ב ה"ח; מרדכי שבת רמז שפד; שר"ת מהר"ח אור זרוע סימן נ"ז "ועל ענין הגרון"; משנה שבת סד: "יוצאה אשה..."; שר"ע שכ"ח, סעיפים: לו, לח, מא ונו"כ; שר"ת ציץ אליעזר חי"א ל"ז, אות א.

ה. שימור הקיים: משנה עירובין קב; רש"י ותוס' שם ד"ה מחזירין; שר"ע שכ"ח, כד-כה ונו"כ.

ו. רפואה שהתחיל לקחת לפני שבת: משנה שבת קמ. "אין שורין את החילתית..."; רש"י שם; רמב"ם שבת פכ"א הכ"ב; שר"ע שכ"א יח; שר"ת אגרות משה אר"ח ח"ג נ"ג; מנחת שבת צ"א, ט (בשם הרב שלמה קלוגר, ספר החיים, ו', לז); שש"כ, ל"ד, הערה עו; ארחות רבנו א' אות ריד.

וגזרה משום שחיקת סמנים, גם בזה אסור (קרנן נתנאל), ולצורך גדול יש להקל עכ"ל, והנה עכ"ח צ"ל, דהתוס' לא ס"ל טעם ההיתר בזה, משום שאין עושיין בסמנים, וי"ל א' מתרתי בטעמיהם, או דפליגו במציאות, וס"ל שעושיין גם בסמנים.

קרית מלך רב (על הרמב"ם פ"ב ה"י):

ובהיותי עומד עמ"ש רבינו בפכ"א בדין לעלות אזנים וכו' שהתיר משום שכל אלו אין עושיין אותן בסמנים וכו'. נראה שאם עושים אותם בסמנים אף אם עושה שלא ע"י סמנים אסור ומכח זה כתב מרן הכ"מ ז"ל דלא גריס רבינו דאיכא מ"ד בסם יעו"ש. נתקשתי במ"ש רבינו שם לעיל מזה אין מקיאין את האוכל בשבת במה דברים אמורים בסם

שר"ת מנחת יצחק חלק ה סימן לב
אמנם עדיין יש דברים בגו, עפ"י המבואר במ"ב (סי' שכ"ח ס"ק קל"ב), במה דאיתא בש"ע שם, דמותר לכפות כוס חם על הטבור, דהוא אותו הדין הנזכר שם (סעיף מ'), דהחושש במעיו, מותר ליתן עליהם כוס שעירו ממנו חמין, אף על פי שעדיין יש בו הבל, וכן הוא אותו הדין המבואר ברמ"א (סי' שכ"ו סעיף ו'), דמותר להחם בגד וליתנו על בטנו, וכמ"ש שם (סי' שכ"ח ס"ק קכ"ה) עי' שם, והכל הוי מטעם המבואר בש"ע שם (סעיף מ"ג) משום שלא נעשה לעולם ע"י סמנים, וכמ"ש בחי"א (כלל ס"ט סי' ה'), ובהו צ"ע, מה שכתב במ"ב שם (סי' שכ"ו ס"ק י"ט), על המבואר בש"ע שם, דאסור ליתן ע"ג בטנו, כלי שיש בו מים חמין, ואפילו בחול מפני הסכנה וכו', וכתב המ"ב, וכ"ש דאסור בשבת, שמא ישפכו עליו, ונמצא כרוחץ בשבת, כ"כ רש"י והר"ן, ולפי"ז אם החמין בכלי סגור (שקורין ווארם פלאש /בקבוק חם/) שרי, אבל לפירוש התוס', דהטעם משום דמינכר שהוא לרפואה,

אבל להכניס ידו לתוך פיו ולהקיא מותר ע"כ. וקשה דכיון דעושין ע"י סמנים אמאי התיר שלא ע"י סמנים. ויותר קשה שכתב סמוך הנזכר ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי שמא יבא להשקותו סמנים ע"כ. ונראה לומר שכל שדרך בני אדם לעשות על ידי סמנים אסור אפילו בלא סמנים היינו כדרך רוב העולם הוא ע"י סמנים אבל אם אין דרך רוב העולם לעשות ע"י סמנים כי אם מיעוטה כשעושה שלא ע"י סמנים שרי.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן פו בענין לערב בע"ש הרפואה במאכל שלא יהיה ניכר לאחרים אם יש בזה ג"כ האיסור ליקח בשבת ר"ח מנחם אב תשל"ב. מע"כ ידידי הנכבד מהר"ר שלמה אליהו מילער שליט"א.

הנה בדבר לערב סממנים לרפואה בתוך מאכל ומשקה מערב שבת שנסתפקת אם יש להתיר ליקח בשבת דדמי להא דאמר מר עוקבא אמר שמואל בשבת דף ק"ח שורה אדם קילורין מע"ש ונותן ע"ג עיניו בשבת ואינו חושש, ופרש"י הטעם דלדידיה כיון דאצרכוהו לשרותה מע"ש איכא היכרא וליכא למיגזר ומאן דחזינהו סבר דרחיצה בעלמא היא דקסבר שהוא יין, שלכן גם כשיערב רפואה מע"ש בתוך מאכל יש להתיר שלדידיה איכא היכרא מה שהוצרך ליתן לתוך מאכל מע"ש ואחריני הרואין יאמרו שאוכל רק המאכל, הנה לדבריך גם בשבת יש להתיר לו לערב במאכל דלדידיה וגם לאחרני אף כשיערב בפניהם הא איכא היכרא מה שבלא נתינה להמאכל אסור אף כשיהיה מותר ליתן בשבת. אבל הנכון לע"ד דלא זה שיצטרך ליקח הרפואה בשינוי שזה יהיה היכר על האיסור דעשיית הסממנים בשחיקה ובשול הוא ההיתר, משום דיש לחוש שאם יהיה מותר ליקח הרפואה בהיכר וסימן יבואו ליקח גם בלא סימן דכמו שיכול לשכח איסור השחיקה והבשול ע"י טרדתו ברפואתו יכול לשכח ג"ז שהצרכוהו ליקח במאכל ומשקה, אבל מה שמותר

בקילור כששראו במים ע"ש הוא משום דדרך הנחת הקילור על העין הוא לשרותו במים בשעה שרוצה להניחו והוא דבר המותר ואסרו לו גם זה לעשות בשבת אלא שישרה מע"ש, הוא ההיכר שיזכירהו שאסור לעשות שום דבר לרפואה כיון שאף מה שהדרך ללקיחת הרפואה בשעת מעשה והוא דבר היתר אסרו, ולא יבא להתיר גם בשבת כשישכח לשרות מע"ש דכמו שאין לחוש כשאסרו ליקח הרפואה שיקח באיסור כך אין לחוש כשאסרו השריה שהוא הכנת הלקיחה שישרה ויכניג ללקיחת הרפואה, ובלא השריה הא אינו יכול להניחה על העין. אבל כשלרפואה עצמה אין צורך שוב לעשות כלום ורק שיצרכוהו סימן והיכר בעלמא שיתן לתוך מאכל לא ראו חכמים לסמוך ע"ז. ויותר מסתבר בהיתר שריית קילורין מע"ש שכיון שהוא הדרך לשרות בשעת הנחת הקילור על העין הוי זה ששרה בע"ש כהתחלת הנחה על העין שלדידיה נחשב כהניח על העין כבר מע"ש מצד שהצרכו לעשות התחלת ההנחה ע"י השריה שעושין בשעת ההנחה. ולפ"ז ודאי לא שייך להתיר במה שיצרכוהו לעשות דברים שאין צורך להרפואה ואין להתיר בהיכרים אלו. ואתה כתבת ג"כ שאולי חלוק ולא נראה לך והוא משום שלא כתבת טעם לחלק אבל הוא טעם מוכרח כדבארתי.

ויש למילף מזה רק למיני רפואה שצריך ליקחם ע"י שיערבם באיזה מאכל ואיזה משקה והדרך שהוא בעצמו נותן לתוך המאכל והמשקה בשעה שצריך ליקח הרפואה שיהיה מותר ליתן להמאכל והמשקה בע"ש וליקח בשבת אם לאחרים לא יהיה ניכר שהוא רפואה שיאמרו שהוא רק מאכל והוא רק משקה, דזה דמי ממש להא דשורה קילורין מע"ש. וגם הוא דוקא כשעושה הרפואה לא יכין בעדו גם זה ליתן בהמאכל והמשקה שצריך, דגם בשריית קילורין פשוט שלקנות קילורין שרויין והחולה לא יצטרך לעשות כלום אלא הנחה על העין לבד יהיה אסור דהוא כרפואה שלא חסר כלום להחולה לעשות שאסור, ורק ברפואות שהחולה צריך לעשות בשעת לקיחת הרפואה כקילורין שצריך לשרות, וכן הרפואות שצריך החולה ליתנם למאכל ולמשקה בשעת לקיחת הרפואה מותר כשעשה זה מע"ש מטעמים דלעיל. ידידו, משה פיינשטיין.

שולחן שלמה

שבת הוא משום צובע כיון דמכוין שיהא נראה כיון אך אילו היה מים היה ג"כ מותר, אולם יותר נראה דלא שרי, רק מפני שעושה את סמי הרפואה מערב שבת לכן לא חיישין דיבא לעשות איסור כיון שהפעולה בקילורין שהוא כעין שחיקה, היא נעשית בערב שבת אבל אם נתיר לו בשבת עצמה הוא עצמו יבא לטעות שמותר להכין קודם ולהתרפאות אח"כ. ויעוין בתוס' רי"ד הישן דיתכן דכונת הגמ' דשורה אדם הוי אפילו בשבת וגם משמע בדבריו דלא נאסר אלא משום מראית עין.

עכ"פ נראה שיכולים ליקח כדור ולהמיס אותו^ל מערב שבת ולשתותו בשבת ומסתבר דה"ה נמי שיכול לשחקו ולערכו בסוכר באופן שלא ניכר, אולם לכסותו כמות שהוא בתוך אוכל לאו כלום הוא כי זה חשיב כמו חדרי חדרים דשנינו - שבת דף קמ"ו ע"ב - כל דבר שהוא אסור משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, ורוק תפל נאסר משום דניכר כמ"ס לעיל ס"ק ל"ד.

לו. ב. שם. מותר להמיס מבעוד יום גלולות בתוך מים או משקה אחר ולשתותם בשבת, ואם רגיל הוא גם

כפירוש ופסקי הרי"ד - דף ק"ט - בדין מי שנגפה ידו או רגלו דטעמא דשרי לצומתה ביין משום דלא מנכר שהוא לרפואה והרואים יחשבו שהוא סתם לרחיצה, ונראה דדעת המהרש"א - דף קי"א ד"ה ולמימרא וכר - אינו כן מדאוסר פסיק רישא ברפואה. ולדעת הרי"ד צ"ע מאי טעמא אמרין לקמן בסעיף כ"ט בדין מי שנגפה ידו, דאם הוא כעונג אסור ביין והוי כדין חומץ לכר"ע, והלא סו"ס היין הוי כמאכל בריאים ואמאי מתחשבין עם יחידים, וצ"ע.

סעיף כ"א

לו. שורה אדם קילורין מערב שבת הר"ן והמאירי - שבת דף ק"ח ע"ב - פירשו ששורה עשבים במים ונותנין על העין וטעם ההיתר הוא מפני שלא ניכר וחושבים שרוחץ במים סתם, ולפי"ז נראה דכל סוגי טיפות מותר לרחוץ בהם רק לא לשים אותם כדרך שעושין לרפואה. ועיין בתוס' - ד"ה ומתרפאת, שבת דף י"ח ע"א - דההיתר שמצינו כאן איירי בכריא אבל לרפואה אסור. וברש"י דף ק"ח ע"ב ד"ה ונותן ע"ג עיניו - דסבר דשורין דאמרין הוא ביין יתכן דלשיטתו מה שצריך לשרות מערב

תוספתא מסכת שבת (ליברמן) פרק יב ה"ח:

אין לועסין מוסתכי בשבת אימתי בזמן שמתכוין לרפואה אם מפני ריח הפה הרי זה מותר לא ישוף אדם סם יבש בשניו אימתי בזמן שמתכוין לרפואה אם מפני ריח הפה הרי זה מותר.

מרדכי מסכת שבת פרק שמונה שרצים רמז שפד מסטיכי בשבת משום רפואה ואי משום ריח הפה מותר פסק רבינו שמחה משפירא מכאן דמותר לאכול שרשים מתוקין ולגמוע ביצה חיה בשבת כדי להנעים הקול הואיל ואינו אלא להבסים קלא ואין בו רפואה דהא אין לו מכה בגרונו:

שר"ת מהר"ח אור זרוע סימן נז

ועל ענין הגרון יפה הבאת ואנהרית לעיין ממתנית'. אך איסור נראה טפי משם כי שמא זה בכלל החושש בגרונו הוא. שאין לך חששא גדולה מזו שנקלף בשר וניחר גרונו ואינו יכול להוציא כרצונו קול אם לא באכילתו בימים שאין דרכן לאכול כאשר כתבתי. ולריח הפה אינו דומה שהרי ריח הפה אינו מתרפא. אך לעיסתו גורמת לסירחון פיו שאינו ניכר ודמי למולל בשמים מפני ריח רע דמפשחיןן אלותא אלותא. אבל לעיסה וגמיעה מועלת ומצהלתו ומעברת כל עירעור שבגרונו. אבל משום כבוד הבריות נראה להתירו בצינעה. וכל שכן דאיכא נמי כבוד שמים בבסומי קלא סיום תפלה. והא דתנן בפ' במה אשה יוצאה ובלבד שלא תתן לתוך פיה. י"ל דרפואה ודאי היא אף על גב דלא מפרש בגמ' אלא משום ריח הפה.

שר"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן נג

בחולה שאין בו סכנה שהתחיל ליקח הרפואה בחול וצריך ליקח עשרה ימים רצופין אם יש מקום להתיר ליקח גם בשבת ג' אלול תשכ"ח. מע"כ ידידי הרה"ג מהר"ר אפרים גרינבלאט, שליט"א, בדבר חולה שאין בו סכנה באופן שאסור לו ליקח רפואה בשבת והתחיל לקחת בחול כדורי רפואה שנקראו פילן שצריך ליקחם לדברי הרופא משך עשרה ימים רצופין ואם יפסיק יום אחד לא תפעול הרפואה כלום אם מותר ליקח בשבת, הנה לכאורה לא מובן צד ספק ההיתר בזה אלא דאולי מצד הפסדו הגדול בחולי זה שלא יוכל להרפא בדרך הטבע מצטער ביותר בשביל זה שלכן אולי יתחשב כמיחוש שמצטער טובא שנוזכר ברמ"א /או"ח/ סימן שכ"ח סעיף י"ז, אבל הא אין הטעם מצד הצער אלא משום שנחלה כל גופו מצד הצער מחמת שאינו יכול לסבול הצער, ולא מצד צער בעלמא שמצטער על מה שלא יתרפא אף שזהו לאינש צער גדול אין להתיר. ואם הוא איש כזה שמחמת שלהתרפא בהפילן צריך עשרה ימים רצופין שא"א בלא שיקח גם בשבת לא יוכל להתרפא יחלה מצד זה בחולשת העצבים שקורין נערוון שיהיה חשש להמחלה שנקרא נערוון ברעק דאן הוא ודאי בדין מיחוש שמצטער כל גופו שיש להתיר שיקח בשינוי קצת השייך לשנות גם ברפואת לקיחת הפילן אף שלא שייך שינוי בהבליעה, שהוא כהסברא השלישית שם, ואם א"א בשינוי יש להתיר גם בלא שינוי כשיטה ראשונה שם, אבל אין מצוי אנשים כאלו ובסתם בני אדם יש לאסור.

ש"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן לז

לקיחת תרופה בשבת לא לשם ריפוי כי אם לשם מניעת מכאוב וכן לשם מניעת הריון לאשה שמצווה על כך, ולקיחת תרופה ע"י תערובת במאכל, וכן לשם חיזוק המזג וייצוב תפעול המעיים.

שאלה. מי שסובל על טחורים (מרידין) וכשהיציאה קשה גורמת לו כאבים, ויעץ לו הרופא לשתות בכל ערב לפני

השינה שתי כפות שמן - פרפין, וזאת גם לאחר שיתרפא, דזה ישמן היציאה ותצא באופן סדיר ובנוח, אם מותר לו לקחת זאת גם בשבת.

תשובה. (א) מכיון שאין שתיה זאת לשם רפואה וכל הכוונה בזה היא רק כדי לשמור עי"כ שלא יזקו וורידי - היציאה א"כ יש לדמות זה להנפסק בשו"ע /או"ח/ בסי' שכ"ח סעי' כ"ג דנותנין ספוג וחתוכות בגדים יבשים וחדשים שאינן לרפואה אלא כדי שלא יסרטו הבגדים את המכה. דה"נ מה ששותה את השמן פרפין הוא כדי לשמן את היציאה ויגנו עי"כ ורידי - היציאה שלא יסורטו מהיציאה וגם אחרי שנתרפא מותר להמשיך לשתות הפרפין לשם המטרה האמורה כדנפסק גם בכדומה לזה בשו"ע שם בסעי' כ"ז, דמכה שנתרפאה נותנין עליה רטיה שאינה אלא כמשמרה, והוא מהירושלמי פ"ו דשבת ה"ב, ומבאר שם הפ"מ, שאינו אלא כמשמרה שלא תחזור לפתוח. ובלבוש בסעי' כ"ז מסביר שמשמרה שלא יסרטו בגדיו את המכה. וה"נ בדומה לזה אינה /אינו/ שותה את הפרפין אלא כדי לשמור עי"כ על וורידי היציאה שלא יסורטו מקושי - היציאה ויחזרו לקלוקלם, ומותר.

בדומה לזה ראיתי בספר שו"ת מהר"ם בריסק ח"ג (הנדמ"ח) סי' כ"ד שנשאל על אודות אשה אשר הותר לה להשתמש במוך מפי גדולי חכמי ישראל, והרופא נתן לה טאבלעט /כדור, גלולה/ להניחו קודם תשמיש באו"מ =באותו מקום= ונימס שם, אם כשר למיעבד הכי בליל עונת שב"ק, ובדברי תשובתו צידד להתיר מכח זה שהסמים שמניחים באו"מ אינם מרפאים שום מחלה ואינם מחזקים המזג רק שאינם מניחים הזרע לקלוט ולכן יש לדמות לזה להא דסעי' כ"ג דנותנין ספוג וכו' אלמא דמותר לעשות פעולה למנוע מכאוב עיין שם, וה"נ גם בנידוננו הפרפין אינה מרפאה שום מחלה ואינה מחזקת המזג ומטרתה רק לשמן היציאה ולמנוע עי"כ מכאוב מוורידי היציאה שבא כתוצאות מיציאה קשה והתאמצות, ולכן מותר לשתות זאת בשבת.